

תהליכים מורפו-לקסיקאליים ברכישת התואר בעברית: התפתחות
שפה תקינה ולקויה בגיל בית-הספר בשני מיצבים סוציו-
אקונומיים | גלית לוי ורונית בן צבי (2011)

תקציר: מאמר זה מציג את המילון המנטאלי כתשתית לידע הלשוני, ומתמקד ברכישת התואר בעברית והשפעות סביבתיות ומולדות על היווצרותו. ממצאי המחקר מצביעים על התפתחות שונה של קטגוריות תואר מסוגים שונים, ושופכים אור על ההשפעה המשמעותית של הסביבה על ההתפתחות הלשונית.

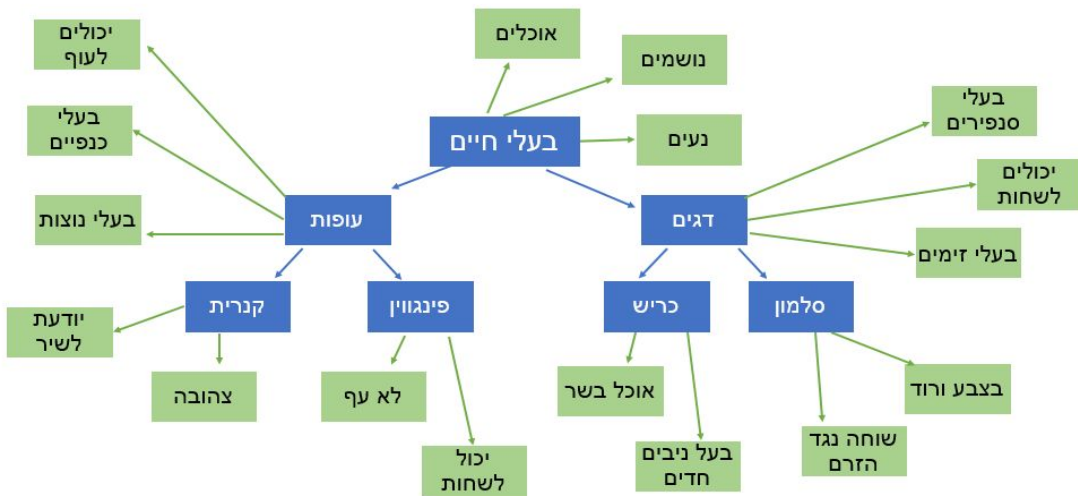
מטרות המחקר

1. בחינת מהלך רכישת התואר בעברית, ארגונו בהקשר לרכיבים צורניים של המילה ותרומתו למילון המנטאלי.
2. השוואה בין אוכלוסיות והגדרת הבדלים לשוניים בין לקות מולדת לבין חסך סביבתי נרכש.

מהו המילון המנטאלי?

המילון המנטאלי הוא מערך ידע אנציקלופדי המכיל טווח רחב של יחידות המייצגות מושגים שונים, ומתקיימות יחד ברשת רב מימדית, לדוגמה

בדוגמא זו אפשר לראות
קשרים **סמנטיים** בין מושגים
שונים, אך הרשת הרב
מימדית כוללת ייצוגים שונים
של המילה/המושג: ייצוגים
פונולוגיים (צליליים)
מורפולוגיים (מבנה המילה),
תחביריים, **סמנטיים**
ותפיסתיים

התפתחות המילון המנטאלי

⚠ אחד הגורמים המשפיעים על התפתחות המילון המנטאלי הוא **התשומה הלשונית**, כלומר הדיבור המופנה לילד ומאפשר לו לבנות שפה במהלך התפתחותו

המילון המנטאלי נרכש במהלך שנות ביה"ס ואילך

השינוי במילון הוא **כמותי** (מספר מילים) אבל גם **איכותי** (מילים נרדפות, מילים רב משמעיות, שכלול במבני מילים)

השינויים מובילים להתגבשות מילון עשיר ומגוון

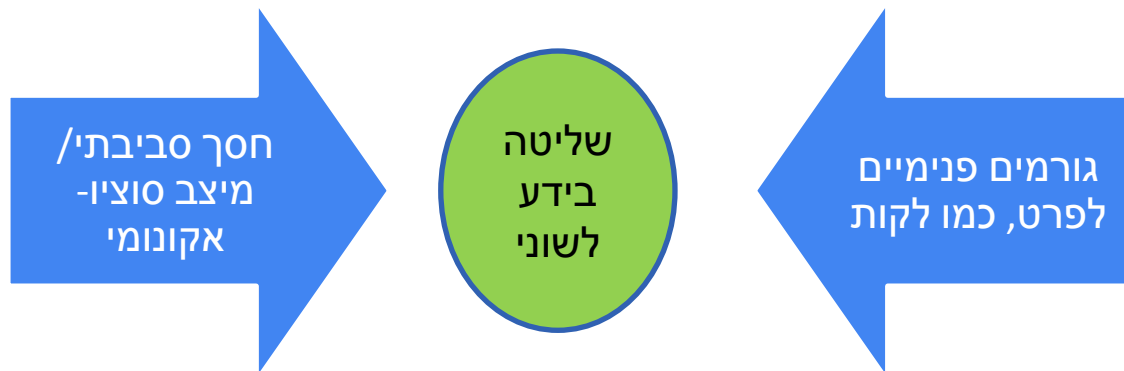

בתהליך רכישת מילים, כל מילה שנלמדת הופכת לחלק **מרשת קשרים מסועפת**,
ומהווה בסיס ללמידת מילים נוספות. רשתות אלה **חיוניות לפענוח תקין** של
השפה הכתובה **והבנת הנקרא**.

מערכת הידע המילוני ומערכת הידע המורפולוגי מקיימות קשרים של **טעינה הדדית**: הן כרוכות אחת בשנייה,
משפיעות ומפתחות את השנייה

מה משפיע על השליטה בידע הלשוני?

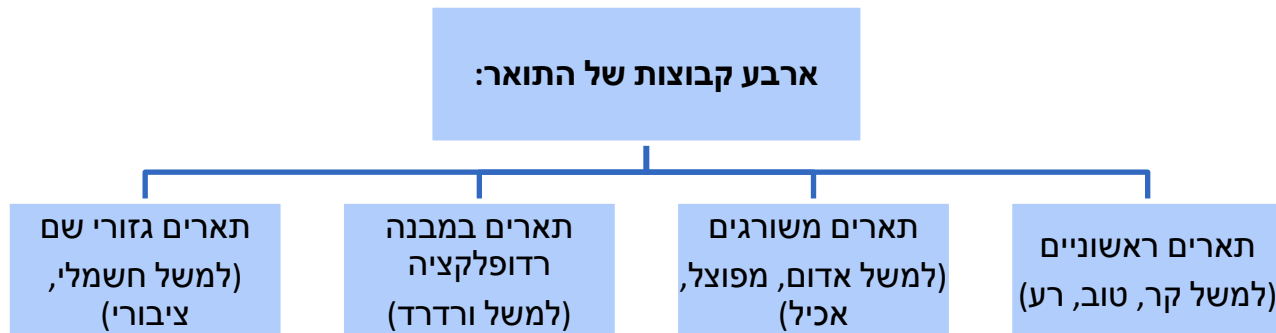
מיצב הוא מושג רב משתני הכולל הון כספי, הון אנושי (משאבי השכלה ותרבות) והון חברתי (קשרים חברתיים-מקצועיים).
ילדים מרקע סוציו-אקונומי נמוך מפגינים יכולות לשוניות ואורייניות דלות, ככל הנראה כתוצאה מדיבור ישיר דל ולא מאורגן, וחשיפה מועטה לשפה כתובה.

לתלמידים עם לקות שפתית ספציפית **חסכים משמעותיים ביכולות הלשוניות**, והם מתקשים לזהות סדירויות בתשומה הלשונית. הם מציגים לקסיקון דל וקושי בשליפת מילים.

קטגוריית התואר

לתואר בעברית מספר תפקידים: הוא מתאר **תכונה** של שם עצם (**עץ יפה**); הוא משמש **נשוא או לוואי** (**העץ היפה פורח**) ומבחינה צורנית הוא חולק מבנים עם שם ופועל

עם העלייה בגיל ובשנות הלימוד, **המילון התוארי** הופך רחב, עשיר ומורכב אך היכולת להשתמש בו ביעילות מבשילה רק בתיכון

רק להזכיר....

מטרות המחקר:

1. בחינת מהלך רכישת התואר בעברית, ארגונו בהקשר לרכיבים צורניים של המילה ותרומתו למילון מנטאלי.
2. השוואה בין אוכלוסיות והגדרת הבדלים לשוניים בין לקות מולדת לבין חסך סביבתי נרכש.

מתודולוגיה

- אוכלוסייה: 660 נבדקים דוברי עברית מכיתות א-ט חולקו לפי הסיווג הבא:

ילדים ומתבגרים עם לקות שפתית ממיצב בינוני גבוה	ילדים ומתבגרים עם התפתחות לשונית תקינה ממיצב בינוני- גבוה (קב' ביקורת)
ילדים ומתבגרים עם לקות שפתית ממיצב בינוני- נמוך	ילדים ומתבגרים עם התפתחות לשונית תקינה ממיצב בינוני- נמוך

- לשם בדיקת יכולת להפקת מבני תואר, נבנה מערך הפקת תארים הכולל עשרה פריטים לפי החלוקה הבאה:

למשל: מוסתרת	תואר תוצאתי
למשל: רחיץ	תואר פוטנציאלי
למשל: ורדרד	תואר רדופליקטיבי
למשל: כספית	תואר גזור שם

הערכת התשובות - מדדי התואר:

התשובות הוערכו באמצעות שלושה סולמות צינור המעריכים **ידע מורפולוגי ו- ידע מילוני**:

- **"סולם לקסיקלי"**: בחן ידע על התואר וצינור תשובה בהתאם לקרבתה הסמנטית והמילונית למילת המטרה
 - **"סולם יסוד"**- בחן ידע מורפולוגי על צורני שורש או בסיס לפי מידת הקירבה לצורני היסוד (שורש ובסיס) במילת המטרה
 - **"סולם תוספת"**- בדק ידע מורפולוגי על צורני תבנית או סיומת בהתאם למידת הקירבה לצורני התוספת (תבנית וסופית) במילת המטרה
- לדוגמה: הנבדק שמע את המשפט "בגד שניתן לרחוץ אותו הוא בגד ____"

ניתוח	תשובת הנבדק
ציון מקסימלי בכל הסולמות	"רחיץ"
ציון מלא בסולם התוספת, ציון נמוך בסולמות האחרים	"שטיף"
ציון מלא בסולם היסוד, ציון נמוך בסולמות האחרים	"מתרחץ"

ממצאים:

תלמידים עם לקויות שפה ממיצב נמוך הגיעו להישגים הנמוכים ביותר.

תלמידים עם התפתחות תקינה וממעמד בינוני גבוה הגיעו להישגים הגבוהים ביותר.

לא נמצאו הבדלים משמעותיים בין תלמידים לקויי שפה ממיצב בינוני גבוה וילדים שהתפתחותם תקינה מרקע דל, והישגיהם בינוניים.

הפקת התארים התוצאתיים והפוטנציאליים קלה יותר עבור כל האוכלוסיות בהשוואה לתארים הרדופליקטיביים וגזורי השם.

ההצלחה בסולם היסוד היתה הגבוהה ביותר, אחריה ההצלחה בסולם התוספת ובסוף הסולם הלקסיקלי.

דיון: רכישת קטגורית התואר בהתפתחות לשונית ולקויה

הממצאים מעלים מספר תובנות באשר להתפתחותה של קטגוריית התואר וייצוגה במילון המנטאלי של דוברי עברית:

- קטגוריית התואר מסתמנת כ**מורכבת** ושכיחותה בדיבור המופנה לילדים ובשפה בכלל **פחותה**. לתכונות אלו השפעה ישירה על האופן בו מתהווה הקטגוריה במילון המנטאלי, בעיקר כאשר קיימת מעורבות של גורמים מולדים ו/או סביבתיים.
- קטגוריות התואר קשה במיוחד בהפקת תארים **רדופליקטיביים** (לדוגמה "ורדרד"), שאינם נפוצים בשפה, ותארים **גזורי שם** (לדוגמה: "חתרני") שמשמעותם אינה תמיד שקופה.
- רכישת תארים אלה תלויה בתהליכים צורניים שונים, בגודלו של המילון המנטאלי, בהתגבשות האוריינות הלשונית ועוד. כל אלו חוברים יחד להסבר **מורכבות הקטגוריה** ואת היותה **בעלת ערך מבחין בהתפתחות לשונית תקינה ולקויה**.

דיון: מעמדם של צורני היסוד והתוספת בלקסיקון המנטאלי של דוברי העברית

- ממצאי המחקר מספקים עדות לכך שגם בקרב אוכלוסיות בעלות קשיים לשוניים (על רקע לקות מולדת או חסך סביבתי **שמור לצורני היסוד** (שורש ובסיס) **מעמד חסון ובלעדי**).
- **היכולת לחלץ שורש ממילה היא בסיסית**, ולפיכך לצורני היסוד **תפקיד תשתיתי** בלמידת מילים וארגון המילון התוארי בעברית.
- הידע על **צורני התוספת** (למשל תבנית- רחיץ-שביר או סופית: אנושי-ביקורת) מתפתח בד בבד עם הידע המילוני, והוא **מבחין בין קבוצת הביקורת לשאר האוכלוסיות**.
- צורני התוספת מושפעים יותר מצורני היסוד **מלקות מולדת או תשומה לשונית דלה**.
- הידע הלשוני השלם על המילה משלב ידע מורפולוגי עם ידע סמנטי ודקדוקי.

דיון: לקות לשונית מולדת וחסך לשוני על רקע סביבתי

- בניגוד למצופה, לא נמצאו הבדלים משמעותיים בין תלמידים עם לקות מולדת מרקע מבוסס לעומת תלמידים שהגיעו מחסך סביבתי ללא קשיים מולדים. ההסבר המוצע לכך מתמקד בתשומה לשונית דלה, לא קוהרנטית ולא עקבית החל מגיל צעיר הפוגעת בהתהוות המערכת הלשונית.
- לפיכך, תלמידים המגיעים מרקע סביבתי דל מציגים דפוסי למידה והתפתחות דומים לאלו של ילדים בלי לקות לשונית מולדת.
- גורמים פנימיים (כמו לקות) וגורמים חיצוניים (כמו חסך סביבתי) הם בעלי השפעה עצומה על היכולת המתפתחת לייצג מידע מורפו-לקסיקלי.
- אם גורמים מולדים חוברים לגורמים סביבתיים, הפגיעה היא כפולה ומכופלת.

דיון: השלכות ומסקנות

- לקשיים המורפו-לקסיקאליים **השפעה ישירה** על היכולת לפענח וללמוד מילים חדשות ועל היכולת לבנות רשתות העומדות בבסיס המילון המנטאלי. הדבר משפיע על **התבססות יכולות הקריאה והכתיבה**.
- על מנת **לצמצם פערים** לשוניים ואורייניים בין קבוצות שונות של דוברי עברית נדרשת **חשיפה מובנית ומקיפה לאבני היסוד בעברית**, ומומלץ **שתוכניות לימוד יתמקדו באלמנטים הצורניים של השפה, משמעויותיהם והקשרים ביניהם**.

